

איש האדמה שלי

דברים במלאת חודש לפטירתו של צ'יקו, משה בר-אל, מפי רעייתו עדינה

זה התחיל בטרמפ לגבעתיים מקיבוץ ארז, בו היינו נחלאים. בגבעתיים התגוררו הוריי וגם אחיו הבכור של צ'יקו. צ'יקו כמעט פספס את הנסיעה הזו. אבל הוא הצליח להגיע בזמן בזכות דבש שנשפך במכונית ונגרם עיכוב, כי הנהג היה צריך לנקות. ובערב הוא הזמין אותי לסרט והשאר היסטוריה.

ומאז החיים שלנו היו דבש, פשוטו כמשמעו. היינו נשואים 58 שנים, נולדו לנו שני בנים ובת, נולדו לנו עשרה נכדים, וצ'יקו, שהיה בוגר "מקווה ישראל", הצליח למשוך אותי, העירונית של ממש, לגור ולחיות במושב.

אבל נתחיל מההתחלה. צ'יקו נולד בשם משה יחילצ'יק בליטא ב-5 בפברואר 1946. הוריו, גרשון וצילה, נפגשו בעת המלחמה. לשניהם היה זה פרק ב'. מצד אביו היה לו אח מבוגר ממנו בעשרים ושתיים שנה, שלמה; ומצד אימו היו לו שני אחים, מישקה וחיים. מישקה, מנדל בוךנץ, נשאר בברית המועצות. לימים הוא היה אסיר ציון – אחד מחוטפי המטוס בלנינגרד, שישב על כך בכלא ארבע שנים ואחר כך הגיע ארצה.

בילדותו היו במשפחה חמש נפשות: ההורים צילה וגרשון, חיים אחיו, צ'יקו (משה, שהוריו קראו לו מיישקה) וסבתא בתיה, אימה של האם צילה. הם שהו במחנה מעבר בעיר אולם בגרמניה, ועלו ארצה באוניה "עצמאות" בשנת 1949, כשצ'יקו היה בן שלוש. הם הגיעו למעברה "אגרובנק" בגבעת אולגה ליד חדרה. לימים פתחו הוריו חנות מכולת. צ'יקו הקטן בן החמש היה נוסע באופניים בכל יום שישי מאולגה לחדרה, כדי להביא שמרים למכולת. בגיל הזה הוא כבר היה אחראי גם על מזיגת הנפט ללקוחות המכולת. מכאן ניתן כבר להבין מאיזה חומר הוא קורץ, ואיך הפך להיות איש עבודה בכל רמ"ח איבריו.

מגבעת אולגה הם עברו לשיכון עממי בפתח-תקווה, שם הוא למד בבית הספר היסודי. סבתא בתיה טיפחה גן ירק, גידלה תרנגולות והכינה בריכה קטנה בחצר. אחד הסיפורים שצ'יקו סיפר: היא נתנה פעם לאחת התרנגולות לדגור על ביצת ברווז. הברווז בקע מהביצה, גדל והחל לשחות בבריכה. והתרנגולת היתה רצה הנה והנה על שפת הבריכה, מקרקרת בדאגה אימהית לבנה הקטן ששחה לו במים.

ב"מקווה ישראל"

בתיכון למד צ'יקו במשך ארבע שנים בבית הספר החקלאי "מקווה ישראל" והיה חניך בפנימייה. ב"מקווה ישראל" הוא קיבל את הכינוי "צ'יקו" בהשפעת הסיומת של שם משפחתו יחילצ'יק.

ניתן להגדיר את השנים האלו כמעצבות אותו ואת כל חבריו למחזור. ראשית כל הם הפכו לחברים בלב ובנפש לכל חייהם. הנערים האלו עבדו חצי יום בענפי החקלאות השונים ובמחצית השנייה של היום הם

למדו. בחופשות מבית הספר עבד צ'יקו בבניין כדי לממן את לימודיו. הוא סחב דליים עם טיט עבור הטייחים וכל מה שהיה צריך.

יש לציין שצ'יקו היה שחקן כדורגל בקבוצה הצעירה של "הפועל פתח-תקווה", בתקופה של נחום סטלמך, שמואל רוזנטל ועוד מפורסמים. אבל כאשר הגיע ל"מקווה", המורים לא אפשרו לו לעזוב את הפנימיה ולנסוע לפתח תקווה לצורך אימונים ומשחקים. שנים הוא היה די מתוסכל מעובדה זו. מי יודע, אולי היה נכון לו עתיד בתחום? אולי גם הוא היה הופך ברבות השנים לשחקן כדורגל מעולה? ב"מקווה" הוא המשיך להצטיין בספורט, בעיקר בריצה ובקפיצה לרוחק.

כבר בשנת הלימודים האחרונה בבית הספר התיכון, (אני למדתי בתיכון "קלעי" בגבעתיים), איחדו את הקבוצה שלי מ"קן בורכוב" המפורסם של "הנוער העובד" ואת מחזור מ"ג של צ'יקו ממקווה. וכך היכרתי לראשונה את צ'יקו היפה, שהיה לו מבט מקסים, מיוחד, כמו של השחקן פול ניומן.

שנינו התגייסנו לנח"ל בקיץ 1964, ממש מיד לאחר סיום בחינות הבגרות. אבל אז נפרדו דרכינו. צ'יקו היה מדריך ב"מדרשה החקלאית של הנח"ל" שהיתה במחנה 80 ליד חדרה, ואני הייתי עם חבריי לגרעין בחצי שנת הכשרה בקיבוץ נחל-עוז שקרוב מאוד לעזה וחצי שנה בהיאחזות גרופית ליד אילת. (היינו שם הגרעין השני מאז הקמתה, ואני הייתי האקונומית של הגרעין. קבעתי מה כולם יאכלו שם...). בסוף תקופת השירות הגענו לקיבוץ ההשלמה שלנו, קיבוץ ארז, אחד היישובים באזור שנקרא כיום "העוטף". צ'יקו היה בא לארז לבקר את החבר'ה, ובאחת השבתות היה האירוע בו פתחתי – הדבש שנשפך ונעשינו זוג. נעשינו "חברים" כמו שקראו לזה אז.

בנישואין

לא התהמנו הרבה, וב-17 באפריל 1967, בעצם ימי "ההמתנה" לפני מלחמת ששת הימים, נישאנו. בהמשך למדנו ועבדנו תוך כדי הולדת הילדים. כאשר ניר בננו הבכור היה תינוק אני למדתי לתואר ראשון באוניברסיטת תל-אביב וצ'יקו עבד. אחר כך הוא למד לתואר ראשון ב"פקולטה לחקלאות" ברחובות. בננו השני רן נולד וצ'יקו המשיך לתואר שני. בתנו הדס נולדה אחריהם. כשהילדים גדלו, אני למדתי לתואר שני ושלישי באוניברסיטה בירושלים. ואגב, קיבלתי דוקטורט באותה שנה בה נולד נכדנו הבכור יובל.

בעל ואבא למופת

כשהילדים היו קטנים עם קשיים כמו אצל כולם – מחלות ילדות וכדומה, צ'יקו היה מרגיע אותי ואומר: "הכול עובר". ובכלל הוא היה המרגיע במשפחה. כשאני הייתי נלחצת באיזה שהוא עניין יומיומי, הוא היה אומר לי: "תפסיקי להיות ניצולת שואה." (כי אני דור שני לניצולי שואה).

בכל דבר ועניין שהתייעצתי אתו הייתי מקבלת תשובה מיידית, קצרה וברורה וכל כך נכונה. היה לו ידע עצום בתחומים שונים וזיכרון מופלא לתאריכים ולפרטים. הילדים (ולמים גם הנכדים) תמיד ידעו,

שאפשר לקבל ממנו תשובה לכל שאלה בהיסטוריה, בגיאוגרפיה, בפסיקה, בכימיה, בביולוגיה בחקלאות ועוד ועוד.

טיילנו המון בארץ עם הילדים מאילת ועד הגולן; ושנינו טיילנו בחו"ל בארצות רבות. בתחילה אני הייתי מצטרפת אליו לכנסים המקצועיים בהם הוא השתתף, ואחר כך הוא הצטרף אלי לכנסים שלי. וחוזר מזה היינו נוסעים למקומות בכל קצווי תבל – יפן, סין, דרום אמריקה, דרום אפריקה, ארצות הברית, אוסטרליה וארצות אירופה השונות. אחד השיאים המרגשים היה כשמלאו לו שישים שנה, ואנחנו נסענו לעיריה וידו, שהיתה פעם שייכת לליטא ועתה היא בבלרוסיה. שם מצאנו את בית אביו, בית בן שלוש קומות ובתוכו כל האביזרים של תחנת הקמח והמטוויה, שהיו חלק מהעסקים הנרחבים של המשפחה. בספר העיירה כתוב שאביו גרשון נחשב הגביר של העיירה, כי אצלו היה הגנרטור הראשי.

ובעניין הנסיעות שלי. צ'יקו תמיד התעקש לנסוע אתי לכל מקום בארץ. בעבר זה היה להוצאות הספרים עמם עבדתי, ובשנים האחרונות לפגישות שלי עם אנשים עליהם כתבתי כתבות בעיתונים "קו למושב" ו"יבול שיא". מובן שהוא היה מיד מתחבב על האנשים והם מצאו שפה משותפת הקשורה לחקלאות ולתולדות ארץ ישראל.

צ'יקו אפשר לי לפרוח בתחומים בהם עסקתי. נסעתי פעמים רבות, לעתים לכמה שבועות רצופים, במסגרת הלימודים והמחקר שלי. כמו כן נסעתי לדודי איסר ז"ל באוסטרליה, שהיה ערירי. הוא אפשר גם לילדים לפרוח. הוא לימד אותם לרכב על אופניים, לטפל בכלבים, לעבוד בחקלאות, הסיע אותם לחוגים ולחברים במושבים אחרים. הוא תמך בבחירות שהם עשו במשך חייהם. יחד עם זאת תמיד הקפיד לדרוש מהם לעזור בבית, כי "אתם לא אורחים כאן".

איש עבודה

לאחר ההלוויה של צ'יקו, שאל נכדנו הצעיר עדי, שלא היה בהלוויה: "מה אמרו על סבא, שהיה חרוץ?" ואכן, אם רוצים להגדיר אותו במילה אחת, אזי המילה "חרוץ" היא המתאימה ביותר. כבר בעת חופשת השחרור מהשירות הסדיר הוא החל לעבוד במעבדה ב"מכון הביולוגי" בנס ציונה. אחר-כך הוא עבר לעבוד ב"השירות להזרעה מלאכותית" (לבקר, כמובן). תוך כדי עבודה הוא למד לתואר ראשון ושני ב"פקולטה לחקלאות" ברחובות. המסירות שלו לעבודה היתה ללא גבול. כדי לא להיעדר מן המעבדה ימים רבים, הוא בחר לשרת במילואים בעיקר בחודש של חגי תשרי. ולא פעם נשארתי לבד עם הילדים בחגים, אגב, הוא היה לוקח אתו את הכלב למילואים, כדי לחסוך לנו בבית את הטיפול בו...

צ'יקו היה מומחה להזרעה מלאכותית לבקר. הוא ניהל את בנק הזרע בדרום של "השרות להזרעה מלאכותית". בשנת 2000 התאחדו "השירות" הדרומי עם "האון" הצפוני. המרכז הארצי החדש נקרא "שיאון", וצ'יקו ניהל את בנק הזרע היחיד בכל הארץ. בשנת 2019 הוא זכה בפרס "יקיר ענף הבקר".

בית במושב

סוף סוף הוא הצליח להגשים את חלומו מאז "מקווה ישראל" – לחיות במושב. התקבלנו כחברים בניר-ישראל יחד עם עוד תשע משפחות, וזאת מתוך 350 משפחות שהגישו מועמדות. הבית שלנו בניר-ישראל נבנה לאט, במשך שלוש שנים. ובעצם צ'יקו בנה אותו יחד עם כל בעלי המלאכה המקצועיים. הוא עבד עם הטייח וסחב דליי חול עבור הרצף. יחד עם ניר, שהיה אז תלמיד בחטיבת הביניים, הם צבעו את כל המשקופים של החלונות והדלתות. וכל זה היה בלי להפסיק את העבודה ב"שירות". הוא היה מתעורר בחמש לפנות בוקר, נוסע לניר ישראל לבנייה, משם נוסע לעבוד במעבדה, ואחר הצהריים חוזר לניר ישראל ועובד עד הלילה.

אנקדוטה קטנה, פעם לאחר סיום העבודה בבניית הבית, צ'יקו עבר ליד מגרש הכדורגל של המושב וראה אנשים נאספים שם. הוא שאל מה קורה, ואז אמרו לו שיש תחרות ריצה. הוא החליט להשתתף, רץ בנעלי עבודה ובבגדי עבודה, והגיע למקום הראשון...

גידול הזיתים

אבל גם כשהבית היה בנוי הוא לא הפסיק לעבוד. על שטח של כ-20 דונם הוא נטע 750 עצי זית. השיקול שלו בבחירה היה, לדבריו, שבענף הזית העבודה מתפרשת על כל השנה, גיזום וכו', ולכן הוא יוכל לעבוד לבדו. ואכן הוא מעולם לא הכניס פועל למטע! הכול הוא עשה בעצמו. אחרי העבודה במעבדה הוא עבד במטע עד החושך ממש. ובמסיק – הו במסיק! במסיק היתה זו חגיגה שלו ושל כל המשפחה. כולם הגיעו. כל הילדים, ובהמשך גם בני הזוג והנכדים. ממש מקטן עד גדול. הוא היה מוריד ענפים גבוהים ביותר, והילדים הקטנים וכל מי שרצה היו יושבים על האדמה וקוטפים את הזיתים בידיים. מוסיקה הנעימה את העבודה וכמובן גם דיבורים בין הקוטפים. אבל מי שדיבר ועבד יותר לאט, "זכה" להערה מקורית של צ'יקו כגון: "הפה הוא לא הברקס של הידיים."

והפרי שהובא לבית הבד היה נקי לגמרי. זיתים בלי עלים ובלי ענפים קטנים. כי צ'יקו הקפיד על הניקיון שלהם. זה התחיל יום לפני המסיק, הוא שטף עם צינור מים את הרשתות הענקיות ופרש אותן לייבוש בחצר. (ואם היו חורים ברשתות הדס או אני היינו צריכות לקחת חוט עבה ומחט גדולה ולתקן אותן, שלא ייפול מהן אף זית). הוא שטף את המיכלים היטב וייבש אותם. וביום המסיק הרשתות נפרשו מתחת לעצים. המסיק היה ידני לגמרי. בלי עזרה של מכונה כלשהי; והכי חשוב עבור צ'יקו – בלי להכות את הענפים עם מקלות, כדי לא לפגוע בעצים. וכשהרשתות מלאו בזיתים, צ'יקו היה מתיישב על הארץ ומנקה הכול. כל עלה קטן, כל ענף קטן, כל זית שלא נראה טוב – אלו הושלכו הצידה. ורק אז הוא איפשר לשפוך את התכולה שהצטברה ברשת למיכל. אבל הוא לא הסתפק בניקיון הזה. לאחר מכן, כשהמיכל היה מלא, הוא היה עומד מוציא עוד משהו קטן שלא מצא חן בעיניו מבין הזיתים. והפרי היה מגיע לבית הבד נקי נקי...

בנוסף לכך, מה שגרם לשמן הזית שלנו להיות מצוין – העובדה שצ'יקו שמר על הזיתים שלא יתחממו ולא יתעפשו עד ההגעה לבית הבד. בדרך כלל מסקנו בסופי שבוע. לכן היה צורך לשמור את הזיתים קרירים. בסוף כל יום מסיק צ'יקו היה פורש בסככה מוצלת רשת גדולה, עליה שפכו את הזיתים מן המיכלים, והם

נשמרו קרירים בעזרת שלושה מאווררים שפעלו כל יום והלילה. מובן שזה הכפיל את העבודה. לקראת הנסיעה לבית הבד היה צורך למלא שוב מיכלים, הפעם באמצעות דליים. ורק אז המיכלים הועמסו על עגלה נגררת לאוטו, והובאו לבית הבד כדי לאצור את השמן.

בעבר היינו אוצרים את השמן בבית הבד בקיבוץ בית-ניר, וכשזה נסגר עברנו למושב בית חנן. ויש לציין שזכינו בשנת 2023 במדליית זהב בתחרות בינלאומית לשמן זית איכותי. השמן שלנו היה כתית מעולה, בכבישה קרה. ולאורך השנים בחמיצות של 0.2 (כאשר כתית מעולה נחשב מ-0.8 ומטה...) כך שלא פלא שאנשים – חברים וקרובים – ציפו לשמן שלנו והתעניינו מתי המסיק... מי שטעם את השמן העדין לחיך שלנו, כבר לא רצה לרכוש שמן ממקום אחר.

המטע היה בבת עינו של צ'יקו, שהפך למומחה לגידול זיתים. ועל אף ההפסדים (בגלל המים, חומרי ההדברה וכו' היקרים...) הוא התעקש להמשיך בו. זאת למרות שאני הייתי מוכנה להפסיק אותו בכל שנה אחרי ביקור אצל יועץ המס. והיום אני מתחרטת שבכלל העליתי בפני צ'יקו את האפשרות הזו.

אחת הבדיחות של צ'יקו היתה, ואני מקווה לדייק, (כי בניגוד אליו אני לא זוכרת בדיחות ולא יודעת לספר אותם). מה שאני זוכרת שהוא אמר: "יש שלוש דרכים להפסיד כסף. הדרך המסוכנת ביותר היא השקעה בבורסה; הדרך הנעימה ביותר היא השקעה בנשים; והדרך הבטוחה ביותר היא השקעה בחקלאות..."

במשך הזמן צ'יקו דילל את העצים והשאיר 450, כי היה לו קשה להשתלט לבדו על כל כך הרבה עצים. אבל הוא לא הסתפק רק בזה. בשנת 2020, ממש בתחילת הקורונה, הוא החליט לשתול עצי אקליפטוס על שטח של 5 דונם פנויים בסוף המטע. הנכדים שמתגוררים בסמוך אלינו עזרו לו. עמית ומעיין שהיו אז כבני 14 חפרו בורות ושתלו את העצים, ועמרי שהיה אז בן 11 עזר לחפור תעלות לצורך הכנסת צינורות ההשקיה. גם את שתילת האקליפטוסים עשה צ'יקו במדויק מאוד. הוא ביקש מחבר שעוסק בנגרות להכין לו מעץ מין משולש גדול מאוד, כדי שיוכל לשתול כל עץ במרחק של 5 מטרים בדיוק מאלו שסביבו. ועכשיו העצים הגבוהים הם למעשה חורשה לזכרו של צ'יקו.

תרומה לביטחון המדינה

בשירות הסדיר צ'יקו היה, כאמור, מדריך במדרשה החקלאית של הנח"ל. במילואים הוא היה בהנדסה קרבית ביחידה סודית ביותר, עליה הוא לא סיפר לאף אחד דבר, גם לא לי. לא ידעתי באיזה מקום הוא משרת ומה בדיוק הוא עושה. באותה תקופה הצבא לא אישר לו לנסוע ל"מדינות אויב", ולכן לא יכולנו לנסוע למצרים או לרומניה. לאחר שנים הסתבר לי שהוא היה באב"כ.

הוא שירת בכל שנה הרבה ימים מעבר למה שהיה חייב. לעתים חמישים יום בשנה. הוא אפילו עבר קורס צניחה, שכשהיה כבר נשוי ואב לשני ילדים. צ'יקו התנדב להמשיך להיות במילואים גם לאחר שיכול היה להשתחרר. והוא שירת עד גיל 56. באחת הפעמים הוא פגש בבסיס בדרום את ניר בננו הבכור, שהיה שם חייל.

גם לאחר השחרור מהמילואים צ'יקו המשיך לתרום לביטחון המדינה. במשך 25 שנה הוא התנדב ל"מתמיד", שהוא בעצם המשמר האזרחי של היישובים הכפריים במסגרת מג"ב. הוא היה יוצא עם חבריו בלילות לסיורים בג'יפים עם מדים ונשק. הם היו עוצרים חשודים ביטחוניים וגם גנבים של יכול חקלאי. מבחינתו הוא היה מוכן להמשיך לשרת עוד ועוד, לולא האזהרה של הרופא שעליו להפסיק לנסוע בג'יפ בגלל בעיות בגב.

בדיחות

צ'יקו היה בעל סבר פנים רציני, אבל היה לו מאגר בדיחות עצום! מי שלא הכיר אותו לא יכול היה לשער זאת. רק כשהוא התחיל לדבר, הם הבינו שיש לו חוש הומור נדיר. חברים שואלים אותי מאיפה כל הבדיחות שלו, ואני ממש לא יודעת מהי התשובה לכך. בכל מפגש עם החבר'ה הוא היה מספר בדיחות אחת אחרי השנייה באופן מיוחד: הוא היה יושב ומספר את הבדיחה בפנים רציניות, בבחירת מילים מדויקות עד הפאנץ' ליין, כולם מתפקעים מצחוק והוא רק מחייך חיוך קטן.

באחד הטיולים בחו"ל הוא התבקש לבוא לקדמת האוטובוס ולספר בדיחות. הוא אכן ניגש, לקח את המיקרופון ביד, וביקש שהחברים יציעו לו נושאים לבדיחות. וכל נושא שמישהו זרק לאוויר גרר אחריו כמה בדיחות שהוא סיפר בשטף, בזו אחר זו. הוא היה ממש אנציקלופדיה לבדיחות. כאשר הוא חלה, העלינו את הרעיון לרשום מפיו את הבדיחות, אבל לצערנו העצום לא הספקנו...

אדם אופטימי

צ'יקו תמיד היה אופטימי מטבעו. גם לאחר שחלה במחלה הקשה, למרות שהרופאים הבהירו לו בדיוק את מצבו ושאלין כל סיכוי להירפא, הוא האמין שעוד יחזור לאיתנו. האופטימיות לא עזבה אותו. זמן קצר מאוד לפני מותו, כשהוא היה כבר חסר כוח לחלוטין, הוא אמר לנו שקשה לו לעלות על הטרקטור הגבוה, לכן הוא רוצה להחליף אותו - לקנות במקומו טרקטור קטן, שיש בו הפעלה יותר אוטומטית. הוא ראה פרסומת בעיתון "יבול שיא", התקשר לסוכנות המכירות וביקש שישלחו לו מחיר ופרטים...

המורשת של צ'יקו

כמה ימים לפני מותו, בתנו הדס העזה לדבר אתו על הנושא. היא שאלה אותו מה הוא רוצה שיהיה כתוב על המצבה שלו. היא הציעה לו את הכיתוב "איש אדמה". לאחר הרהור קצר צ'יקו הציע: **"אוהב אדם ואדמה"**. ואת המורשת הזו הוא הצליח להנחיל לדור השני והשלישי שלנו.

הוא באמת היה אדם אוהב. הוא הביע את אהבתו כמעט בלי מילים, בעיקר במעשים. המשפחה שלנו היתה כל כך חשובה לו. תמיד התפאר בילדים, בבני הזוג שלהם ובעשרת הנכדים. ואני מודה לו על המשפחה הנפלאה שהקמנו יחד: על ניר וסיגל, יובל ויהלי; על רן ושרון, זהר, נעם, זיו ועדן; על הדס ובוועז, עמית, מעיין, עמרי ועדי.

צ'יקו שלי, כמה יפה וגאה היית בשמחות שלנו – בחתונות של הילדים, בהולדת הנכדים ובטקסים של בני ובנות המצווה. צ'יקו שלי, אני עדיין שופכת נהרות של דמעות, ואני מבקשת ממך: תשמור עלינו שם למעלה.

שלך לנצח נצחים,

עדינה

נספח

הספד של אחד מנכדנו בהלוויה מוכיח שאכן צ'יקו הצליח להנחיל את המורשת שלו לדורות הבאים.

הספד של מעיין פרמדר בן ה-18, על סבא צ'יקו

סבא,

"הפה הוא לא הברקס של הידיים". זה המשפט שאמרת לנו כשהיינו מפסיקים לעבוד במסיק ונסחפים לדיבורים. ואין בעולם משפט שמתאר אותך יותר טוב. אני לא יודע מאיפה להתחיל, יש בי כל כך הרבה רגשות.

תודה שלימדת אותי לעבוד ולימדת מוסר עבודה מהו. אתה לימדת אותי שתמיד אפשר לעשות עוד ולעבוד עוד ועד שאתה לא בקבר אתה לא נח. ועכשיו הגיע הזמן שלך לנוח.

אני מנסה לכתוב על מוסר העבודה שלך אבל אני פשוט לא מצליח, אי אפשר להסביר את זה במילים. אתה כל כך אהבת את השטח שלך ואהבת לעבוד בחוץ ואני לא מכיר בן אדם שאוהב לעבוד כמו שאתה אוהב. במסיקים היית קם מוקדם בבוקר עם השמש וחוזר הביתה אחרי ששקעה ובשאר השנה היית כל היום על הטרקטור הכחול שלך, עובד.

אני זוכר שפעם היה מישהו שבא בעניין חומי הכלב שהיה לך כשהיינו קטנים, אולי וטרינר, אולי ספר, והוא שאל אותך על המטע ואתה אמרת "בזיתים יש שנה שאתה מפסיד ויש שנה שאתה מפסיד יותר" וצחקת, וזה משפט שמראה כמה אתה אוהב את העבודה שלך ועושה את זה אך ורק כי זה מה שאתה אוהב לעשות.

אני עבדתי איתך מגיל מאוד צעיר, לדעתי כבר מגיל 10 וזה נתן לי כל כך הרבה לחיים. תמיד אמרת לי "אני אתן לך לישון עד מאוחר, תבוא בשבע וחצי עם כובע מים ובגדי עבודה" רק אצלך זה היה נחשב מאוחר.

תודה שהסכמת שאעבוד איתך. להוריד חזירים, לגזום, לעבוד עם חרמש, לנטוע חורשת אקליפטוסים, לרסס, לקבור צינורות בכל המטע, לצבוע את החניה, לתקן, ללמוד, להתפתח, ועוד כל כך הרבה דברים. אני לא רואה את עצמי באותו מקום בחיים בלי הדברים האלו, תודה. אתה בן אדם כל כך מיוחד.

לפני כמה זמן ביקשתי ממך להקפיץ את אליס החברה שלי לתחנת אוטובוס בכניסה למושב, אתה לא הכרת אותה אז וזאת פעם ראשונה שפגשת אותה. הייתי מאוד בלחץ כי לא חשבתי שנספיק לתחנת האוטובוס ואז נכנסו לרכב, הסתובבת אליה ואמרת: "שלום, אני סבא" והלב שלי נמס. אין עוד כמוך.

אני זוכר שבבית הספר היסודי עשינו תחרות קפיצה לרוחק, ואני קפצתי הכי רחוק. זה היה אז שני מטר לדעתי. כשחזרתי הביתה אני סיפרתי לך שקפצתי שני מטר ואתה אמרת לי "רק שני מטר? אנחנו קפצנו שבעה" וזה העלה לי חיוך על הפנים, כי אני יודע שסבא שלי הכי טוב בעולם, הוא הכי חכם, הוא יודע הכול. כל שאלה שיש לי או שאני לא בטוח במשהו אני יודע שאני יכול לבוא ולשאול אותך ואני אקבל תשובה.

אני לא יכול לשכוח את המשפטים שלך: "מה שלא קשור לא מגיע" (כשמעבירים משהו ממקום למקום); "כל מה שאתה מרכיב או קושר תדע לפרק"; "הדבר הכי גרוע זה שיגידו לך לא". לימדת אותי המון.

ואתה אהבת המון. גם אם לא אמרת את זה מפורשות. בילדות של אמא שלי היית מדליק עבורה חימום בחדר לפני שהיא הייתה מתעוררת. אתה היית מסיע אותי לחוגים ומחכה לי שעות ברכב. אני לא אשכח את הנסיעות איתך כשהיית מקפא לי את החיים עם המזגן, אבל בקטע טוב, ואני הייתי ישן לך באוטו כבר מהציאה מהמושב. השינה הכי נעימה בעולם.

לפני כמה זמן קמתי בבוקר ולבשתי בגדי עבודה כדי לעבוד עם החרמש, כי ביקשת ממני לנקות פינה איפשהו. לפני שאיצאתי מהבית אימא אמרה לי שאתה כבר חולה ממש, ואין דרך חזרה. פניי חשכו והעולם שלי קרס. אני לא האמנתי שזה קורה, הבן אדם הכי בריא שמטפל בעצמו ועובד וחזק, חולה, זה לא הוגן. זה לא מגיע לך. אתה לא עשית רע מעולם.

בכל זאת הגעתי לסלון, נתת לי הוראות מהכורסה שלך. אני עבדתי כמה שעות בגינה באותו היום ופשוט לא הצלחתי לעצור את הדמעות, הרגשתי שהשמיים נופלים עליי. ויום לאחר מכן אני נדהמתי לגלות שאתה שוב היית על הטרקטור, כי מבחינתך זה מה שאתה עושה, זה מה שאתה אוהב.

אני מודה על הזמן שהיה לי לעבוד איתך אחרי שכבר חלית, שנתת לי לרסס את השטחים שלך, לתקן איתך נזילות בצינורות. וגם אז אתה לא נשאר בבית לנוח אלא באת איתי להסתכל ולהסביר לי ולעבוד כמה שאתה יכול. אני זוכר שעירבבתי חומר ריסוס לאט וחלש, ואתה אמרת לי: "אל תערבב כאילו זה תה עם כפית, אלא חזק יותר." כל כך הצחקת אותי.

אני מצטער שלא הספקתי לקחת אותך למטווה.

אני מצטער שלפעמים קבעתי איתך ושכחתי ולא הגעתי.

אני מצטער שאיחרתי לפעמים.

אני מצטער שבימים האחרונים שלך הזמנו גנן במקום שאקח את זה על עצמי.

אני מצטער שלא הספקתי לקנות לך איזה טרקטור ג'ון דיר מפלצתי.

אני מצטער שלא עבדתי מספיק במסיק.

אני מצטער שלא אהבתי לעבוד בחוץ כמו שאתה אוהב.

אני מצטער שלא עשיתי רישיון לטרקטור, למרות שאמרת לי שאתה מוכן לשלם עליו.

אני מצטער שלא הספקנו לראות את כל קלטת העדות של אחיך על השואה.

אני מצטער .

אני רוצה לסיים עם בדיחה שסיפרת לנו בארוחת שישי, בפעמים האחרונות שאכלנו ביחד:

"איך מבדילים בין חתול לחתולה? אתה אומר 'קישט' ורואה אם הוא בורח או בורחת"

אין לי מספיק מילים כדי לספר לכולם על מי שהיית, ולא יהיו לי מספיק מילים אף פעם.

אתה לא תהיה יותר על הטרקטור, לא תשב יותר על הכורסה שלך, לא תקרא לי יותר לעבוד איתך, לא

תשאל אותי יותר על הלימודים או על הצבא.

אני לא יודע איך אני אמשיך בלעדייך. אתה כל כך תחסר לי.

אני מודה לך על הכול, אני זכיתי בך.

אני אתגעגע אלייך, המון, תמיד.

בכל דבר שאני אעשה בחיים אתה תהיה איתי. ואני לנצח אזכור אותך.

אני שואף להיות סבא כמוך, אבא כמוך, בעל כמוך ופשוט להיות כמוך.

תודה על הכול, סבא.

אני אוהב אותך הכי בעולם,

תודה שהיית סבא שלי.